

Filosofer i krig

BOKUTDRAG: Den første verdenskrigen ble ikke bare utkjempet på frontene i vest og øst. Krigen var også en åndskamp som mobiliserte de deltakende statenes fremste tenkere. En av de ivrigste var Henri Bergson.

Salongen presenterer et utdrag fra Svante Nordins bok [Filosofenes krig - Den europeiske filosofien under første verdenskrig](#), som nylig utkom på Dreyers Forlag. Utdraget er kapittel 15 i bokens første del, "1914. Henrykkelsens år".

12. desember 1914 opptrådte Henri Bergson, Frankrikes mest berømte filosof, i en høytidelig sammenheng. Han holdt en tale som president for Académie des Sciences morales et politiques («Akademiet for moralske og politiske vitenskaper»). Anledningen var akademiets årsmøte.

Bergson innledet med å minne om hvordan han, da han ble valgt til president, roste den vitenskapelige roen som preget diskusjonene i det opphøyde selskapet. Han hadde ikke forutsett at det skulle komme en situasjon der han – «tvunget av en kraft mektigere enn min vilje» – ved denne alvorstunge sammenkomsten selv måtte utstøte et skrik av forferdelse og indignasjon. Hele talen hans formet seg likevel til et slikt skrik, riktignok kledd i den franske akademiske retorikkens mest utsøkte former:

Som representant for et selskap som aldri har opphørt å arbeide for moralens og rettens fremskritt, som alltid blant sine medlemmer har regnet de mest fremstående rettslærde, som i så høy grad har bidratt til å formulere prinsippene for gode forhold mellom nasjonene, kjenner jeg at det er denne gruppen, kjenner jeg at det er disse lærde, levende og døde, som protesterer gjennom min stemme, som oppfordrer til en universell fordømmelse av de forbrytelsene som metodisk er begått av Tyskland: mordbrannene, plyndringene, ødeleggelsen av monumenter, massakrene på kvinner og barn, krenkelsen av alle krigens lover.

Men filosofen kunne ikke nøye seg med disse elegant utmeislede følelsesutbruddene. Han måtte også finne et innhold i krigen, gi den en filosofisk tolkning. For Bergson var ikke dette vanskelig. Krigen, forkynte han, var en krig mellom liv og materie. Siden «liv» i Bergsons filosofi alltid representerte det gode, det som det gjaldt å fremme og forsvare, mens «materie» representerte det onde, det morderiske og hemmende, var det kanskje ikke overraskende at Bergson nå tolket også verdenskrigen i lys av disse kategoriene.

Tyskland hadde en gang vært dikternes og tenkernes land, innrømmet Bergson. Men innen Tyskland fantes det en makt som arbeidet for noe annet. Det var Preussen, representanten for det mekaniske prinsippet: «På en merkelig måte har det blitt til, dette Preussen», erklærte Bergson, «som er oppstått gjennom erobringer, ikke organisk vekst. Forvaltningen i dette landet er mekanisk,

det utfører sitt arbeid med en regelmessighet av samme art som en velsmurt maskin.» Til slutt har det kommet så langt «at bare navnet Preussen uvegerlig vekker et bilde av steilhet og automatisme, som om alt blir drevet av et urverk, fra kongenes gester til soldatenes marsj». Tysklands samling skjedde uheldigvis gjennom ytre tvang, gjennom Preussen og Bismarck, dette onde geniet som representerte materialismen i dens råeste skikkelse.

Noen hadde ment at det moderne Tyskland ble drevet av sin maktfilosofi. Men dette ville være å snu bak frem på virkeligheten. «[D]enne filosofien er ganske enkelt den intellektuelle omskrivningen av landets dyriskhet, glupskhet og forbrytelser.» Tyskland er barbariet på jorden, men et barbari som tar alle sivilisasjonens midler i bruk: «Gjennom hele denne historien toner uavlatelig en klang av militarisme og industrialisme, av maskinisme og mekanisme, av dypt sunket moralsk materialisme.» Men mot dette Tyskland står en annen kraft: «livet, den skapende evnen, som i hvert øyeblikk danner og omdanner seg selv». Bergsons tilhørere trengte ikke være i tvil om at det var det kjempende Frankrike som representerte denne kraften. De trengte heller ikke tvile på om kampen var verdt sin pris. Filosofen kunne allerede med sikkerhet forutse seieren. Skulle ikke livet seire mot den døde materien? «Det finnes en ubrytelig lov som sier at ånden bryter mot materiens motstand, at livet aldri tar et skritt fremover uten å knuse det som lever, og at de store åndelige seirene må kjøpes med store mengder blod og tårer. Men denne gangen var offeret like rikt på frukter som det var vakkert.» Det skulle komme til å vise seg, sa Bergson profetisk, at døden ble beseiret: «Menneskeheten ble reddet, gjennom de materielle lidelsene, fra det åndelige forfallet som ville ha blitt dens endelikt. Og midt i ødeleggelsen stemte folkene i frigjørings sang.»

Dermed hadde Bergson slått fast hva krigen handlet om. Analysen minnet ganske mye om det man kunne finne hos de tyske filosofene. Det var en kamp mellom ånd og materie, mellom maskinkulturen og livet, mellom det mekaniske og det nyskapende. En tysk filosof ville ha hevdet at det var Tyskland som representerte ånden, Frankrike materien, men ellers ville de vært enige om det meste. Likevel var det Bergson sa, dypt personlig. Det var bergsonismen tilpasset krigen. Mot tyskernes overlegenhet i menn og materiell, i tung masse, holdt han frem franskmennenes *élan vital*. Var det ikke nettopp fransk optimisme, overbevisningen om at seierens forutsetning fremfor alt lå i viljen til å seire, som hadde gitt utslaget ved Marne? I så fall var dette Bergsons krig.

Bergson fortsatte med å dele ut akademiets priser for årets fremstående bøker – om barnets moralske oppdragelse, om gullproduksjonen, om bilismens sosiale og økonomiske konsekvenser. Deretter ble også priser for gjerninger i Frankrikes eller menneskehetens tjeneste utdelt. En pris skulle gå til en lærer som ikke bare hadde utført en rosverdig pedagogisk gjerning på skolen, men som også hadde minst fire egne barn. Prisen ble tildelt M. Veaux, far til 15 barn. Den siste prisen gikk til markien de Vogüé, sjef for franske Røde Kors.